

NAGLASNE ZNAČILNOSTI SAMOSTALNIKOV S KONČAJEM *-AR* V SODOBNI KNJIŽNI SLOVENŠČINI

TANJA MIRTIC

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija,
tanja.mirtic@zrc-sazu.si

Sinopsis V prispevku so prikazane naglasnomestne značilnosti samostalnikov s končajem *-ar* v sodobni knjižni slovenščini. Raziskali smo petnajst občnoimenskih samostalnikov, in sicer tako domačih tvorjenk kot tudi prevzetih besed. Tendence naglaševanja v sodobni knjižni slovenščini smo ugotavljali z dvema spletnima anketnima raziskavama. Ob interpretaciji izsledkov raziskav smo skušali pojasniti naglasnomestne tendence obravnavanih samostalnikov.

Ključne besede:

govorjeni knjižni jezik,
glasoslovje,
naglasno mesto,
dvojničnost,
metoda anketiranja

ACCENTUAL FEATURES OF NOUNS ENDING IN *-AR* IN MODERN LITERARY SLOVENE

TANJA MIRTIC

Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Fran Ramovš
Institute of the Slovenian Language, Ljubljana, Slovenia, tanja.mirtic@zrc-sazu.si

Abstract This article presents the accentual characteristics of nouns ending in *-ar* in modern literary Slovene. We studied fifteen common nouns, both native and borrowed words. The tendencies of accentuation in modern literary Slovene were investigated through two online surveys. In interpreting the research results, we tried to explain the accentuation tendencies of the studied nouns.

Keywords:

spoken literary
language,
phonetics,
accent place,
duality,
survey method

1 Uvod¹

V pričujočem prispevku² so obravnavane naglasnomestne značilnosti občnoimenskih samostalnikov s končajem *-ar* v sodobni knjižni slovenščini. Raziskovali smo tako prevzete besede kot tudi neprevzete, saj je naglasnomestna dvojničnost izkazana tako pri domačih tvorjenkah, kot tudi pri tvorjenkah, ki imajo v osnovi prevzeti samostalnik ali so v celoti prevzete iz tujega jezika. Velika večina izpeljank s končajem *-ar* v slovenščini je izsamostalniških. Raziskava je le parcialna, saj osvetljujemo naglasnomestne značilnosti petnajstih samostalnikov.

Na zapletenost naglasnomestne problematike slovenskega knjižnega jezika je bilo v slovenskem jezikoslovju že večkrat opozorjeno (npr. Rigler 1968, Tivadar in Jurgec 2003, Tivadar 2003: 81,³ Mirtič 2021), saj gre za eno od pomembnejših vprašanj slovenskega pravorečja. Slovenščina ima namreč nestalno naglasno mesto v besedi, ki je fonološko relevantno. Raziskovanje naglasnega mesta je zelo kompleksen pojav, ki ga moramo proučevati z različnih zornih kotov, saj na posamezno realizacijo oz. določeno naglasno mesto vpliva več dejavnikov (npr. demografske značilnosti govorcev, analogije, morfologizacija naglasa) (prim. Mirtič 2021).

Na problematiko naglaševanja samostalnikov na *-ar* je na primeru samostalnika *kolesar* opozarjal tudi J. Rigler. Zagovarjal je pomenskorazločevalno vlogo naglasa pri tem samostalniku, in sicer je po njegovem mnenju *kolésar* 'tisti, ki dela kolesa', *kolesár* pa 'tisti, ki vozi kolo'. V sodobni knjižni slovenščini se pojavlja le slednji pomen (Rigler 1957: 308).

Praslovanska pripona **-ar* je bila v praslovanščino prevzeta, in sicer najverjetneje iz starogermanskih jezikov. Praslovanski samostalniki na **-ar* imajo različne besedotvorne pomene: 1) besedotvorni predhodnik je samostalnik: opravkar/nosilec povezave (npr. *vinarǫ* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z vinom?'); 2) izpeljanka, ki je motivirana tako iz samostalnika kot iz glagola (npr. *zǫdati* 'zidati', **zǫdb/*zǫdb > *zǫdārǫ/*zǫdārǫ* 'tisti, ki zida', 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z zidom?'); 3)

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

² Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038, ki ga financira ARRS, in v okviru aplikativnega podoktorskega projekta *Rastoča baza pravorečnih težav* (Z6-1890) ter aplikativnega projekta *OptiLEX* (L7-9406), ki ju delno financira ARRS.

³ Avtor opozarja, da nestalno naglasno mesto povzroča težave predvsem tujcem, domačim govorcem pa odvisno od njihove narečne podstave. Izpostavlja tudi naglaševanje deležnikov in razlikovanje med dolgimi in kratkimi naglašeni samoglasniki (Tivadar 2003: 81).

izpeljanka, motivirana iz glagola (psl. **volditi* > **volsti* ‘vladati’ > **voldar̥* ‘tisti, ki vlada’. V sodobnih slovanskih jezikih je pogostost izpeljank na *-ar* večja v tistih delih slovanskega jezikovega prostora, ki mejijo na nemški ali romanski svet (Šekli 2021: 143–144).

V splošnem razlagalnem slovarju slovenskega jezika (v nadaljevanju SSKJ in SSKJ²) ter v pravopisu (v nadaljevanju SP 2001) samostalniki s končajem *-ar* izkazujejo zelo pestro naglasno podobo. V nekaterih primerih ima lahko naglasnomestna dvojnica tudi pomenskorazločevalno vlogo. Takih primerov je v starejših priročnikih zelo veliko (npr. *čepár* ‘izdelovalec čepov’,⁴ *čepar/čepar* ‘sveder za vrtnanje čepnih lukenj’; *smolár* ‘kdor se ukvarja z nabiranjem, pridobivanjem smole’, *smólar* ‘kdor ima smolo’). Tak tip dvojnic izkazuje tudi novi rastoči slovar slovenskega jezika eSSKJ, ki nastaja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, in sicer pri samostalniku *čebelár* (prim. iztočnico *čebélar*: *čebelár* ‘samostalnik *čebelár* – če je naglašen koren besede pomeni ‘ptico živih barv’, če je mesto naglasa na priponskem obrazilu *-ar* pomeni ‘osebo, ki se ukvarja z gojenjem čebel’).

V SSKJ² je bilo obravnavanih precej samostalnikov, ki so izkazovali enakovredni naglasnomestni dvojnici, in tudi takih, ki so izkazovali neprednostno naglasno dvojnico:

- kvalifikator **in**: *askar, cementar, čepar, daljinar, doktrinar, blevar, blodar, iglar, kobilar, lupanar, mavčar, mečar, orglar, pleskar, plinar, prebendar, slikopleskar, sobopleskar, splavar, spletkar, strebar, torbar, zobar, žganjar*;
- kvalifikator **tudi**: *apnar, cvetličar, goslar, gumar, jadrar, kažuar, klošar, kolesar, kožar, kravar, maslar, nemar, oglar, oljar, prosvetar, puškar, rešetar, sabljar, semenar, sirar, slaščičar, slonar, sonar, stavbar, svečar, špehar, štacunar, veslar*.

Od zgoraj naštetih samostalnikov je v preteklosti zagotovo največ pozornosti vzbujalo naglaševanje samostalnika *klošar*, ki je prevzet iz francoščine. Iz francoščine je prevzet skupaj z naglasom, ki se v knjižni slovenščini ni uveljavil, čeprav je bilo denimo v prvi izdaji SSKJ priporočeno zgolj naglaševanje na končaju *-ar*. Pozneje je bil v SP 2001 dodan tudi naglas na prvem besednem zlogu, in sicer kot enakovredna dvojnica. V SSKJ² je bil naglas na prvem besednem zlogu že naveden kot prednostna

⁴ Pomenski opisi so povzeti po SSKJ².

možnost. Tudi naše raziskave kažejo, da je v sodobni rabi povsem uveljavljeno naglaševanje na prvem besednem zlogu. Anketa, ki smo jo izvedli leta 2016, je namreč pokazala, da se je 92 % respondentov odločilo za naglas na prvem besednem zlogu.⁵ Tovrstno naglaševanje je verjetno nastalo pod vplivom hrvaškega in srbskega naglasa (SES). Uveljavlja se tudi pri nadaljnjih tvorjenkah (npr. *kelóšar*ka, *kelóšar*jev). Nekaj respondentov je v komentarjih pod anketo zapisalo, da poznajo izvorni naglas, vendar ga v slovenščini ne bi uporabili, saj po njihovem mnenju ni ustaljen oz. nevtralen.

2 Metodologija

Podatke o naglaševanju obravnavanih samostalnikov v sodobni knjižni slovenščini smo skušali dobiti z metodo anketiranja. V raziskavo so bile vključene tako enote, pri katerih so v dosedanjih jezikovnih priročnikih že prepoznane naglasnomestne dvojnice (npr. *splet*kar, *sveč*ar), kot tudi enote, ki naglasnomestne dvojnichnosti v priročnikih še nimajo zabeležene (npr. *bibliotek*ar, *gobar*, *meš*etar). Pri samostalnikih *orglar* in *mlekar* smo preverjali tudi pomenskorazločevalno vlogo naglasnega mesta, ki je izkazana v SSKJ, SSKJ² in SP 2001 (samostalnik *orglar* v pomenu 'kdor igra na orgle' je naglašen na prvem besednem zlogu, samostalnik *orglar* v pomenu 'kdor izdeluje orgle' je naglašen na zadnjem ali prvem besednem zlogu; samostalnik *mlekar* v pomenu 'moški, ki nosi ali razvaža mleko', je naglašen na prvem besednem zlogu, samostalnik *mlekar* v pomenu 'delavec v proizvodnji mlečnih izdelkov' je naglašen na priponskem obrazilu).

Obravnavani samostalniki so bili zajeti v dve spletni raziskavi, ki sta bili pripravljene v aplikaciji 1ka (prim. Mirtič 2019). Povezava do ankete je bila razposlana respondentom po elektronski pošti ali pa smo jo delili na različnih družbenih omrežjih. Opazovane besede so bile uporabljane v krajših povedih. Sodelujoče smo prosili, naj izberejo naglasno možnost, ki je po njihovem mnenju v javnem, formalnem govornem položaju (npr. v javnih nastopih pred širšo publiko) bolj sprejemljiva. Pri vsakem vprašanju smo navedli tudi možnost 'ne poznam besede'.

⁵ V anketi je sodelovalo 500 respondentov.

2.1 Podatki o respondentih

V prvi spletni raziskavi je sodelovalo 432 respondentov.⁶ Največ jih je bilo iz starostnih skupin 21–40 let (200 respondentov) in 41–60 (162 respondentov). Po izobrazbeni sestavi so prevladovali tisti, ki so zaključili univerzitetni program ali drugo bolonjsko stopnjo (230 respondentov). Približno polovica respondentov se poklicno ukvarja z jezikom (največ respondentov je izbralo možnosti 'prevajanje, lektoriranje, pisanje besedil' in ('predšolska, osnovnošolska in srednješolska) vzgoja in izobraževanje, izobraževanje odraslih'). V anketni raziskavi nas je zanimal tudi kraj bivanja in kraj odraščanja respondentov. Respondenti prihajajo iz vseh narečnih skupin. Največ jih trenutno biva v Ljubljani (39 %), medtem ko jih je v Ljubljani odraščalo 23 %.

Drugo spletno anketo je izpolnilo 507 respondentov. Največ sodelujočih spada v starostni skupini 21–40 (224 respondentov) in 41–60 let (189 respondentov). 263 respondentov je končalo univerzitetni program ali drugo bolonjsko stopnjo. Približno 40 % respondentov se profesionalno ukvarja z jezikom. Največ se jih ukvarja s prevajanjem, lektoriranjem oz. pisanjem besedil, veliko pa jih dela v šolstvu ali se ukvarja z raziskovanjem. Največ respondentov biva v Ljubljani (35 %), okoli 20 % respondentov je tudi odraščalo v Ljubljani.

Analizirali smo tudi podatke o naglaševanju tovrstnih samostalnikov v obstoječih jezikovnih priročnikih, in sicer zlasti v SSKJ, SP 2001, SSKJ², primerjalno pri nekaterih primerih pa tudi Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar*, saj zajema (tudi) knjižno slovenščino druge polovice 19. stoletja.⁷ Pri obravnavi tovrstnih samostalnikov nam je pomagal tudi Šeklijev članek *Naglas izsamostalniški izpeljank s priponskim obrazilom -ar(j)- v (knjižni) slovenščini*, kjer so tovrstni samostalniki obravnavani tako z diahronega kot tudi s sinhronega stališča (Šekli 2004).

Raziskovali smo naglasne značilnosti naslednjih samostalnikov: *gobar, spletkar, svečar, bibliotekar, slaščičar, veterinar, splavar, plinar, orglar, mlekar, oljar, oglar, lesar, zobar, mešetar*. Nekateri v anketi obravnavani samostalniki se v sodobni knjižni slovenščini pojavljajo redko (npr. *svečar, mlekar*).

⁶ Pri analizi ankete so upoštewane le v celoti izpolnjene ankete.

⁷ V *Sprotnem slovarju slovenskega jezika*, ki opisuje najnovije besedje, za zdaj pri samostalnikih, ki se končujejo na *-ar*, ni registrirane nobene naglasnomesne dvojnice (Krvina, www.fran.si).

3 Naglasne značilnosti posameznih samostalnikov in izsledki spletne raziskave

3.1 Samostalnik *gobar* (1)⁸

Samostalnik *gobar* izkazuje v SSKJ, SP 2001 in SSKJ² naglasno mesto na osnovi. V osnovi vsebuje samostalnik *goba*, ki spada v praslovanski naglasni tip a (*góba góbe* < **gǫba*). Besedotvorna podstava samostalnika *gobar* torej pripada praslovanskemu oblikotvornemu naglasnemu tipa a, zato tvorjenka izkazuje besedotvorni naglasni tip A. V sistemu tonemskega naglaševanja ima samostalnik *gobar* novi cirkumfleks na osnovi (*gôbar*), kar je rezultat popraslovanske nadomestne podaljšave po skrajšanju samoglasniške dolžine v praslovanskem priponskem obrazilu *-ar- (Šekli 2004: 53–54). Tovrstni razvoj potrjujeta tudi hrvaščina in srbsščina, češčina pa v tem primeru ne izkazuje popraslovanske ponaglasne dolžine (češ. *houbař*).

Pri samostalniku *gobar* se je 66 % sodelujočih odločilo za naglas na prvem besednem zlogu, 34 % pa je izbralo naglas na zadnjem besednem zlogu. Čeprav samostalnik spada v besedotvorni naglasni tip A, se torej v sodobni knjižni slovenščini pojavlja tudi naglas na zadnjem besednem zlogu. Če je beseda naglašena na priponskem obrazilu, ima akutski tonem.

3.2 Samostalnik *spletkar* (1)

Samostalnik *spletkar* v doslejšnjih jezikovnih priročnikih izkazuje enakovredni naglasni dvojnici, na prvem mestu je navedena dvojnica z naglasom na obrazilu (*spletkár* in *splétkar*, tonemsko *spletkár* in *splétkar*). V spletni anketni raziskavi je 71 % respondentov izbralo naglas na priponskem obrazilu (*spletkár*), 28 % pa naglas na osnovi (*splétkar*), kar pomeni, da je v sodobni jezikovni praksi začelo prevladovati naglaševanje na priponskem obrazilu *-ar*. Na uveljavljanje tovrstnega naglasa lahko vpliva tudi besedje, kot je npr. *spletkáríti*, *spletkárjenje*, *spletkárstvo*, ki ima sestavino *-ar* vedno naglašeno.

⁸ Če je ob samostalniku v oklepaju navedena številka 1, pomeni, da je bil samostalnik obravnavan v prvi anketni raziskavi. Če je navedena številka 2, je bil samostalnik obravnavan v drugi anketni raziskavi.

3.3 Samostalnik *svečar* (1)

Samostalnik *svečar* ima v SSKJ, SSKJ² in SP2001 navedeno naglasno dvojnico, pri čemer je naglasna možnost z naglasom na osnovi opredeljena kot manj običajna oz. manj pogosta (*svečár* tudi *svěčar*). Samostalnik *svečar* je tvorjen iz samostalnika *sveča*, ki ima v osnovi akutirani samoglasnik. Naglasna dvojničnost se pojavlja tudi pri nekaterih drugih izpeljankah tega tipa, npr. *kožár*/*kožár*, *máslar*/*maslár*.

V raziskavi se je 52 % respondentov odločilo za naglas na priponskem obrazilu (*svečár*), 47 % respondentov pa je izbralo naglas na osnovi (*svěčar*). Na pojavljanje razmeroma enakovredne dvojničnosti najverjetneje vpliva tudi dejstvo, da se beseda *svečar* v sodobnih besedilih pojavlja razmeroma redko.⁹

3.4 Samostalnik *bibliotekar* (1)

Samostalnik *bibliotekar* ima v osnovi samostalnik *biblioteka*, ki je po zgledu nem. *Bibliothek*, frc. *bibliothèque* in lat. *Bibliotheca* prevzet iz gr. *bibliothḗkē* 'knjižnica' (SES). Za zdaj je v jezikovnih priročnikih registriran le naglas na priponskem obrazilu. Z anketno spletno raziskavo smo želeli preveriti razširjenost naglaševanja na predzadnjem besednem zlogu. Za tovrstni naglas se je v raziskavi odločilo 28 % respondentov. 71 % respondentov je izbralo naglas *bibliotekár*. Največ respondentov, ki se je odločilo za naglas na predzadnjem besednem zlogu, prihaja iz Ljubljane, temu sledi območje štajerske narečne skupine. Na pojavljanje naglasne dvojnice *bibliotékar* lahko vpliva naglas besedotvorne podstave.

3.5 Samostalnik *slaščičar* (1)

Samostalnik *slaščičar* poleg običajnega naglasa na priponskem obrazilu v obstoječih priročnikih izkazuje tudi naglasno dvojnico *slaščičár*, ki pa je v sodobni jezikovni praksi redka. Navedena je v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*, kot neprednostna dvojnica pa je prikazana tudi v SSKJ in SSKJ². Te razvojne tendence potrjuje tudi naša raziskava, kjer se je za naglas na predzadnjem zlogu besede odločilo le 2 % respondentov.

⁹ V besedilnem korpusu Gigafida ima manj kot 300 (nepregledanih) pojavitev.

3.6 Samostalnik *veterinar* (2)

Samostalnik *veterinar* je prek nemščine in francoščine iz lat. prevzeti samostalnik *veterinārius* 'živinozdravnik' (SES). Ker smo prevzeli tako samostalnik iz besedotvorne podstave (*veterina*) kot tudi tvorjenko (*veterinar*), lahko enoto *veterinar* obravnavamo tudi kot s sinhronega stališča motivirano besedo (*veterina* > *veterinar*) (prim. Šekli 2004: 51). V priročnikih se pojavlja le naglas na končaju *-ar*, v sodobni rabi pa je zaznati tudi naglaševanje na samoglasniku *i*, kar je najverjetneje vpliv naglasa samostalnika *veterina*.

V anketni raziskavi se je 78 % respondentov odločilo za naglas *veterinár*, 21 % pa za naglasno različico *veterínar*, ki sicer v jezikovnih priročnikih še ni zabeležena.

3.7 Samostalnik *splavar* (2)

V SP 2001 je naveden le naglas na končaju *-ar*, v SSKJ in SSKJ² pa sta navedeni obe naglasni možnosti, in sicer sta opredeljeni kot enakovredni (*splavár* in *splávar*). S spletno anketno raziskavo smo ugotovili, da se v sodobni jezikovni praksi prevladujoče uporablja naglaševanje na priponskem obrazilu (80 % respondentov).

3.8 Samostalnik *plinar* (2)

Samostalnik *plinar* ima v SSKJ, SP 2001 in SSKJ² navedeni dve enakovredni izgovorni možnosti. Na prvem mestu je prikazana možnost z izgovorom na osnovi (*plínar*), na drugem mestu je kot enakovredna možnost navedena dvojnica z naglasom na priponskem obrazilu (*plínár*). Analiza sodobne jezikovne rabe kaže, da je v sodobni jezikovni praksi pogostejši naglas na končaju *-ar*. V spletni anketni raziskavi je namreč naglas na priponskem obrazilu izbralo 70 % respondentov.

3.9 Samostalnik *orglar* (2)

Pri samostalniku *orglar*, ki izkazuje v osnovi iz nemščine prevzeti samostalnik *die Orgel* (SES), ima naglas v obstoječih priročnikih pomenskorazločevalno vlogo. Različica z naglasom na prvem besednem zlogu pomeni 'kdor igra na orgle', izgovorna možnost z naglasom na končaju *-ar* (*orglár*) pa 'kdor izdeluje orgle'. S spletno anketno raziskavo smo skušali ugotoviti, ali ima naglasno mesto tudi v sodobni knjižni slovenščini pomenskorazločevalno vlogo.

Preglednica 1: Izsledki anketne raziskave pri samostalniku *orglar*

	<i>órglar</i>	<i>orglár</i>
'kdor igra (na) orgle' (SSKJ: <i>órglar</i>)	62 %	38 %
'kdor izdeluje orgle' (SSKJ: <i>orglár</i>)	52 %	48 %

Vir: raziskava avtorice

V obeh pomenih je pogostejše naglaševanje na prvem besednem zlogu, pri čemer pa je iz izsledkov spletne anketne raziskave razvidno, da je v pomenu 'kdor izdeluje orgle' naglas na priponskem obrazilu *-ar* pogostejši (48 %) kot v pomenu 'kdor igra (na) orgle' (38 %). Razlikovanje se izgublja, na kar najverjetneje vpliva tudi dejstvo, da se beseda redko uporablja.

3.10 Samostalnik *mlekar* (2)

Podobno pomenskorazločevalno vlogo naglasnega mesta smo raziskovali tudi pri samostalniku *mlekar*, saj je v jezikovnih priročnikih navedeno, da samostalnik z naglasom na prvem besednem zlogu pomeni 'moški, ki nosi ali razvažá mleko', samostalnik z naglasom na zadnjem besednem zlogu pa 'delavec v proizvodnji mlečnih izdelkov'. V sistemu tonemskega naglaševanja ima samostalnik *mlekar*, če je naglašen na osnovi, cirkumfleks, če je naglašen na končaju, akut.

Preglednica 2: Izsledki anketne raziskave pri samostalniku *mlekar*

	<i>mlékar</i>	<i>mlekár</i>
'moški, ki nosi ali razvažá mleko' (SSKJ: <i>mlékar</i>)	23 %	77 %
'delavec v proizvodnji mlečnih izdelkov' (SSKJ: <i>mlekár</i>)	32 %	68 %

Vir: raziskava avtorice

V nasprotju z *orglarjem* se tukaj bolj uveljavlja naglas na priponskem obrazilu, in sicer v obeh pomenih. V pomenu 'moški, ki nosi ali razvažá mleko', kjer je v doslejšnjih priročnikih predviden le naglas na osnovi, je pogostost naglasa na končaju *-ar* še večja.

Samostalnik *mlékar* ima v osnovi samostalnik *mleko*, ki spada v praslovanski oblikotvorni naglasni tip *b*, zato ga uvrščamo v praslovanski besedotvorni tip G z dolgim samoglasnikom v osnovi (**melk-árǫ* **melk-áru*). V slovenščini so se odrazi izpeljank, ki imajo v osnovi samostalnik praslovanskega naglasnega tipa a (npr. *gobar*),

in izpeljank, ki imajo v osnovi samostalnik praslovanskega naglasnega tipa b z dolgim samoglasnikom v osnovi (npr. *mlekar*), izenačili. Najverjetneje je delovala analogija. Sovpad praslovanskih besedotvornih tipov A in G je lahko povzročil sovpad odrazov oblikotvornega naglasnega tipa b pri samostalnikih s praslovanskim dolgim samoglasnikom v osnovi z odrazi praslovanskega oblikotvornega naglasnega tipa a pri samostalnikih *a*-jevske in srednje *o*-jevske sklanjatve (ter deloma pri samostalnikih moške *o*-jevske sklanjatve) (Šekli 2004: 54–55).

Naglasna dvojnica z naglasom na priponskem obrazilu *-ar* je mlajšega nastanka, na kar kaže tudi pomen v SSKJ ('delavec v proizvodnji mlečnih izdelkov'). M. Šekli ugotavlja, da bi lahko na nastanek in uveljavljanje naglasa na priponskem obrazilu vplivalo tudi (najverjetneje iz češčine) prevzeto priponsko obrazilo *-ar-na*, kjer je sestavina *-ar-* vedno naglašena (npr. *mlekárna*, *cvetličárna*, *železárna*). Tudi sicer je v slovenščini sestavina *-ar-* pogosto naglašena (npr. pri besedah s končajem *-arstvo* (npr. *mlekárstvo*), *-arski* (*mlekárski*), *-ariti* (*mlekáriti*), *-arnica* (*mlekárnica*). Če upoštevamo tonemski naglas, so končaji *-arna*, *-arstvo*, *-arnica* cirkumflektirani, končaja *-arski* in *-ariti* pa akutirana (prim. Šekli 2004: 61–62).

3.11 Samostalnik *oljar* (2)

Podoben razvoj kot pri samostalniku *mlekar* lahko opazujemo tudi pri samostalniku *oljar*. Razlikuje se zgolj v tem, da ima tvorjenka *oljar* v osnovi samostalnik *olje*, ki je prevzeta beseda. Je pa prav tako kot samostalnik *mleko* akutirana (*ólje ólja*). Samostalnik *oljar* izkazuje v SSKJ, SP 2001 in SSKJ² naglasno dvojničnost. Kot prednostna je navedena dvojnica z naglasom na prvem besednem zlogu (jakostno: *óljar*, tonemsko: *óljar*), naglasnomestna dvojnica z naglasom na obrazilu je navedena kot manj običajna možnost (kvalifikator *tudi*). Pleteršnikov slovar navaja zgolj naglas na prvem besednem zlogu, *Slovenski etimološki slovar* M. Snoja pa naglas na priponskem obrazilu. Slednja naglasna možnost se je kot prednostna izbira respondentov izkazala tudi v naši spletni anketni raziskavi. Izbralo jo je namreč 93 % sodelujočih.

3.12 Samostalnik *oglar* (2)

Samostalnik *oglar* je nastal iz samostalnika *oglje*, kar pomeni, da ima v osnovi cirkumflektirani samostalnik srednje *o*-jevske sklanjatve (*ôglje ôglja*).¹⁰ V raziskavi smo obravnavali samostalnik v pomenu 'kdor se ukvarja z žganjem oglja'.¹¹ V SP 2001 je naveden le naglas na prvem besednem zlogu, v SSKJ in SSKJ² pa je kot prednostno prikazan naglas na prvem besednem zlogu, kot manj običajna dvojnica pa tudi izgovorna možnost z naglasom na končaju *-ar*.

V naši spletni anketni raziskavi se je 86 % sodelujočih odločilo za naglas na priponskem obrazilu, 13 % respondentov pa za naglas na prvem besednem zlogu. Pri podobnih primerih, kot je *oglar*, torej z nepremičnim naglasom na cirkumflektirani osnovi, je naglasna dvojničnost redka, prav tako je redek tudi naglas na priponskem obrazilu *-ar*. Podoben zgled bi lahko bila tvorjenka *orglar*, le da ima v osnovi prevzeti cirkumflektirani samostalnik.

3.13 Samostalnika *lesar* (2) in *zobar* (1)

Samostalnik *lesar* v doslejšnjih priročnikih izkazuje le naglas na prvem besednem zlogu, kar je za tvorjenko, ki ima v osnovi samostalnik mešanega naglasnega tipa, manj običajno. M. Šekli to razlaga z mlajšimi tvorbami iz časa, 'ko podedovano pravilo ni delovalo več in so izpeljanke svoj naglas dobile po naglasu samostalnika v besedotvorni podstavi' (Šekli 2004: 59). V sodobni jezikovni praksi opazamo tudi naglas na priponskem obrazilu, zato smo samostalnik vključili v anketno raziskavo. Izsledki izkazujejo, da je za zdaj še neuslovarjeni naglas precej pogost, saj se je zanj odločilo 44 % respondentov. Naglas na prvem besednem zlogu je izbralo 56 % respondentov. Morda na pojavljanje in tudi vse večje uveljavljanje naglasa na priponskem obrazilu vpliva tudi dejstvo, da je pri samostalnkih, ki imajo za besedotvorno podstavo samostalnik, ki spada v mešani naglasni tip, običajnejše naglaševanje na priponskem obrazilu (npr. *pěč peč* > *pečár*, *mesó mesá* > *mesár*, prim. Šekli 2004: 59, 69).

¹⁰ Tonemski naglas samostalnika *oglje* v sodobni knjižni slovenščini bo treba ponovno raziskati. V SSKJ, SP 2001 in SSKJ² je zabeležen cirkumfleks na osnovi, v sodobni jezikovni praksi se pojavlja tudi akut.

¹¹ V SSKJ in SSKJ² je namreč naveden tudi v pomenu »fant, prijatelj, ki se nepovabljen udeleži svatbe«, ki pa ne izkazuje naglasne dvojnice.

Ravno nasprotno tendenco kot samostalnik *lesar* izkazuje samostalnik *žobar*, čigar besedotvorna podstava je prav tako samostalnik mešanega naglasnega tipa. V priročnikih je kot prednostna navedena dvojnica z naglasom na osnovi. Naglas na priponskem obrazilu *-ar* je označen kot manj navadna dvojnica. V Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* je naglas na priponskem obrazilu naveden kot edina naglasna možnost. Naša spletna raziskava je pokazala, da se v sodobni rabi samostalnik prevladujoče naglašuje na prvem besednem zlogu. Za naglas na priponskem obrazilu se je namreč odločilo le 9 % respondentov. Do uveljavitve naglasa na osnovi je prišlo najverjetneje zaradi posplošitve po naglasu samostalnika v besedotvorni podstavi.

3.14 Samostalnik *mešetar* (2)

Samostalnik *mešetar* je prevzet in prilagojen iz furlanščine (*missètar*) in ben. italijanščine (*messeto*, *miseto*), zato ima v vseh doslejšnjih jezikovnih priročnikih naveden naglas na drugem besednem zlogu (SES). V sodobni knjižni rabi opažamo, da postaja vse bolj običajno naglaševanje na končaju *-ar*, zato smo besedo *mešetar* vključili v spletno anketno raziskavo. Izsledki analize nakazujejo, da je naglaševanje na končaju *-ar* res bolj pogosto, saj se je zanj odločilo 78 % respondentov. Na vse večje uveljavljanje naglasa na končaju morda vpliva tudi naglas glagola *mešetáriti*, samostalnika *mešetárstvo*, pridevnika *mešetárski* in glagolnika *mešetárjenje*.

4 Sklepne misli

Čeprav je pričujoča raziskava le droben prispevek k poznavanju naglaševanja samostalnikov s končajem *-ar* v sodobni knjižni slovenščini, lahko na podlagi njenih izsledkov podamo nekaj ugotovitev in razvojnih tendenc naglaševanja.

Glede na opravljeno analizo spletnih anketnih raziskav lahko zaključimo, da je naglaševanje na končaju *-ar* danes pogostejše, kot je denimo v starejših jezikovnih priročnikih. Pojavlja se tudi pri samostalnikih, kjer bi zgodovinskorazvojno pričakovali naglas na osnovi (npr. *gobar*), obenem pa se uveljavljajo tudi še neuslovarjene naglasne dvojnice z naglasom na priponskem obrazilu, ki so zgodovinskorazvojno pričakovane (npr. *lesar*). Vse bolj se naglas na končaju *-ar* uveljavlja tudi pri besedah, pri katerih so bile v SSKJ, SP 2001 in SSKJ² navedene enakovredne naglasne dvojnice (npr. *spletkar*, *plinar*). Na vse večje uveljavljanje

naglaševanja na končaju *-ar* lahko vpliva tudi dejstvo, da je sestavina *-ar-* v slovenskih besedah zelo pogosto naglašena (npr. *-arna*, *-arstvo*, *-arski*).

Preglednica 3: Izsledki spletnih anketnih raziskav¹²

	Naglas na osnovi	Naglas na končaju <i>-ar</i>
gobar	66 %	34 %
spletkar	28 %	71 %
svečar	47 %	52 %
bibliotekar	28 %	71 %
slaščičar	2 %	98 %
veterinar	21 %	78 %
splavar	19 %	80 %
plinar	27 %	70 %
orglar 'kdor igra (na) orgle'	62 %	38 %
orglar 'kdor izdeluje orgle'	52 %	48 %
mlekar 'moški, ki nosi ali razvažata mleko'	23 %	77 %
mlekar 'delavec v proizvodnji mlečnih izdelkov'	32 %	68 %
oljar	6 %	93 %
oglar	13 %	86 %
lesar	56 %	44 %
zobar	89 %	9 %
mešetar	20 %	78 %

Vir: raziskava avtorice

Na mesto naglasa torej vpliva več dejavnikov. Kot pomemben se kaže vpliv naglasa besedotvorne podstave na naglas tvorjenke in tudi pogostost rabe posameznega samostalnika.

Pri samostalnikih *orglar* in *mlekar*, ki se v sodobni knjižni slovenščini pojavljata redko, smo tudi ugotovili, da naglasno mesto več ne razločuje besednega pomena. Na izgubljanje pomenske razlike glede na naglasno mesto zagotovo vpliva tudi pogostost rabe posamezne besede.

¹² Sivo obarvana polja nakazujejo prevlado določenega naglasnega mesta, kar pomeni, da se je za naglas odločilo več kot 70 % respondentov.

Literatura

- eSSKJ, *Slovar slovenskega knjižnega jezika* 2016-. Dostop 14. 1. 2022 na www.fran.si
- Domen KRVINA: *Sprtni slovar slovenskega jezika* 2014-. Dostop 14. 1. 2022 na www.fran.si
- Tanja MIRTIČ, 2019: Glasoslovne raziskave pri pripravi splošnega razlagalnega slovarja. *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ur. Hotimir Tivadar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 81–90.
- Tanja MIRTIČ, 2021: Odpiranje pravorečnih vprašanj pri pripravi rastočega slovarja eSSKJ. 1. *Slovenski pravorečni posvet*. Ur. Tanja Mirtič in Marko Snoj. Razprave II. razreda SAZU. Ljubljana. 53–64.
- Tanja MIRTIČ, 2021: Nekaj naglasnomestnih značilnosti sodobne knjižne slovenščine. *Jezik in slovnost* 66/2–3, 117–127.
- Maks PLETERŠNIK: *Slovensko-nemški slovar*. Dostop 14. 1. 2022 na www.fran.si
- Jakob RIGLER, 1957: K našemu pravorečju. *Jezik in slovnost* 2/7, 305–308.
- Jakob RIGLER, 1968: Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezik in slovnost* 13/6, 192–199.
- SES, Marko SNOJ: *Slovenski etimološki slovar*³. Dostop 14. 1. 2022 na www.fran.si
- SP 2001, *Slovenski pravopis*. Dostop 14. 1. 2022 na www.fran.si
- SSKJ, *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Dostop 14. 1. 2022 na www.fran.si
- SSKJ², *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. Dostop 14. 1. 2022 na www.fran.si
- Matej ŠEKLI, 2004: Naglas izsamostalniških izpeljank s priponskim obrazilom -ar(j)- v (knjižni) slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 10/2, 47–72.
- Matej ŠEKLI, 2021: Besedotvorni vzorec tipa vinar – vinarstvo oz. strojar – strojarstvo v slovenščini v kontekstu srednjeevropskega jezikovnega areala. *Slavistična revija* 69/1, 141–156.
- Hotimir TIVADAR, Peter JURGEC, 2003: Podoba govorjenega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2, 203–220.
- Hotimir TIVADAR, 2003: Govorjena podoba slovenskega knjižnega jezika – pravorečni vidik. *Magistrsko delo*. Ljubljana, Praga.

Accentual Features of Nouns Ending in -ar in Modern Literary Slovene

The article examines the accentual features of common nouns ending in -ar in modern literary Slovene. Accent position is a very complex phenomenon that we need to study from different angles, because the individual realisation or a particular accent position is influenced by several factors (e.g., the demographic characteristics of speakers, analogies, accent morphology). We examined both borrowed and unborrowed words, as accentual duality is evident both in native compounds and in compounds that are essentially adopted nouns, or come as a whole from a foreign language. Through two online researches we attempted to obtain data on the accents of nouns in literary Slovene. We examined the accentual features of the following nouns: gobar, spletkar, svečar, bibliotekar, slaščičar, veterinar, splavar, plinar, orglar, mlekar, oljar, oglar, lesar, zobar, mešetar. Thus, the study included units where accented duplicates (e.g., spletkar, svečar) had already been identified in existing language manuals, as well as units whose accented duplicates had not yet been recorded in the manuals (e.g. bibliotekar, gobar, mešetar). In the case of the nouns orglar and mlekar, we also checked the semantic distinctive role of the accent position. We found that, today, the accent in the ending -ar is more common when, for example, it appears in older language manuals. It also appears in nouns where one would expect an accent on the stem (e.g., gobar) from the point of view of historical development. At the same time, accented doublets with an accent on the suffix that do not occur in the dictionary are also used, which is to be expected from the aspect of historical development (e.g., lesar). The increasing use of the accent in the ending -ar may also be influenced by the fact that, in Slovene words, the component -ar- is very often accented (e.g. -arna, -arstvo, -arski). In the case of the nouns orglar and mlekar, which are rare in modern literary Slovene, we found that the accent position no longer distinguishes between word meanings. The loss of semantic difference according to the accent position is certainly also influenced

by the frequency of use of a specific word. In many cases, the influence of the accent of the word-forming stem on the accent of the compound also proves to be an important factor.